

Ціпан Тетяна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-1356-2825
e-mail: 23tts22@ukr.net

РОЗВИТОК У ШКОЛЯРІВ ІНТЕРЕСУ ДО ЧИТАННЯ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСВІДУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті розглядається проблема розвитку у школярів інтересу до читання. Увага зосереджена на причинах зниження інтересу до читання, що пов'язані насамперед з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Акцентовно увагу на поняттях «читання», «читацька компетентність», актуалізовані завдання щодо розвитку читацької компетентності учнів початкової школи відповідно до Державного стандарту початкової освіти.

З'ясовано, що читання сприяє формуванню якостей розвиненої і соціально цінної людини. Виокремлено переваги читаючої особистості над нечитаючою, що полягають у таких здатностях: осмислювати проблеми категоріями, схоплювати ціле і виявляти суперечливі взаємозв'язки явищ; адекватніше оцінювати ситуацію і швидше знаходити правильне рішення; володіти активною творчою уявою; краще володіти мовою (вона виразніша і багатша за своїм вокабуляром); точніше формулювати і вільніше писати; бути більш критичними, самостійними в судженнях і поведінці.

Актуалізовано досвід роботи Павлівської школи, очолюваної В. Сухомлинським, щодо формування в школярів інтересу до читання. Виокремлені форми роботи педагогічного колективу школи, зокрема: заняття мовно-літературних гуртків, свято рідного слова, свято книги, конкурси декламаторів, популяризація книг для самоосвіти і саморозвитку, створення власних бібліотек, які можуть використовуватися у контексті вирішення сучасної проблеми освіти, пов'язаної з формуванням їх читацької компетентності учнів в умовах реалізації Концепції Нової української школи.

Ідеї та досвід роботи В.Сухомлинського щодо розвитку в школярів інтересу до читання дозволили виокремити такі його функції: інформаційну, комунікативну, освітню, виховну, пізнавальну, регуляторну, релаксаційну, естетичну.

Ключові слова: читання, читацька компетентність, розвиток інтересу до читання, Державний стандарт початкової освіти, В.Сухомлинський, досвід Павлівської школи, функції читання.

Постановка проблеми. Читання як фундаментальне досягнення людського розуму завжди було ключем до знань, інформації, подальшого розвитку людства. У сучасному суспільстві воно виступає одним з найважливіших елементів культури, інструментом для підвищення інтелектуального потенціалу нації, творчого і соціального розвитку суспільства.

Сучасне інформаційне суспільство поступово вносить суттєві зміни у характер читання. Традиційне книжне читання на паперових носіях переживає ситуацію гострої конкуренції з комп'ютерними техніками читання. Набули змін такі характеристики читання, як його статус та тривалість, характер та способи роботи з друківаними текстами, мотивація читання і репертуар читацьких уподобань. Все більше відбувається «заміщення» книжкового читання «візуальним». Той час, який раніше витрачався на читання книг, тепер витрачається на теле- або інтернетперегляд, в

результаті чого відбувається збіднення і спрощення мови і мовлення; спостерігається зниження інтересу до читання художньої літератури, спеціальної літератури для саморозвитку і самоосвіти. Читання стає фрагментарним, кліповим, особливо серед дітей та молоді, що загалом знижує рівень їх читацької компетентності, і про що наголошено в Державному стандарті початкової освіти.

На вирішення проблеми зниження інтересу до читання спрямовані також Концепція державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року та Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Визначені завдання в цих документах спрямовані на відродження соціального значення книги та читання як процесу культурного, духовного, професійного та інтелектуального збагачення людини.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Читання як один з найважливіших способів мовної діяльності, що тісно пов'язаний як з вимовою, так і розумінням мови, як складне і багатогранне явище, різнопланово розглядається у дослідженнях вітчизняних науковців. Зокрема, проблема розвитку в дітей інтересу до читання висвітлена в роботах Л.Баліки, І.Гудзик, О. Жосан, В. Мартиненко, В. Науменко, О. Савченко, Н. Скрипченко, І.Ящук; проблемі літературної освіти і феномену дитячого читання присвячені дослідження Н.Марченко, О.Слижук, Г.Токмань, Н.Трохим; соціокультурний контекст дитячої книги вивчали Е. Огар, М.Савка та ін.; чинники, що впливають на читання та спричиняють наявність трьох «революцій» в практиці читання: «читання вголос» і «читання про себе», «читання з екрану» або «читання-слухання аудіокниг» розкриті в роботах Ю. Мелентьєвої.

Цінними у контексті нашого дослідження є наукові напрацювання класика світової педагогіки В.Сухомлинського щодо розвитку інтересу в дітей до читання, організації роботи з навчальною і художньою книгою, ролі читання у розумовому розвитку школяра і ролі книги у процесі самоосвіти і саморозвитку як учня, так і вчителя.

Мета статті полягає в актуалізації педагогічної спадщини В.Сухомлинського щодо формування в школярів інтересу до читання у контексті вирішення сучасної проблеми освіти, пов'язаної з формуванням їх читацької компетентності в умовах реалізації Концепції Нової української школи.

Згідно з Державним стандартом початкової освіти метою вивчення мовно-літературної освітньої галузі є «формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей». Під формуванням читацької компетентності мається на увазі «уміння читати з розумінням, уміння висловлювати власну думку письмово і усно, критичне і системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію. Тобто, читацька компетентність передбачає оволодіння учнями сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу дитині відповідно до її вікових можливостей самостійно орієнтуватися в колі дитячого читання, самостійно працювати з різними видами письмових текстів – читати їх, розуміти, знаходити в них потрібну інформацію, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, застосовувати її для вирішення навчально-пізнавальних завдань у життєвому досвіді, у стандартних і нових ситуаціях. (Державний стандарт початкової освіти).

Відповідно, завдання школи – забезпечити ефективне освітнє середовище, створити психолого-педагогічні умови для формування в учнів повноцінної навички читання, розвитку у дітей мотивації до читання, залучення їх до читацької діяльності як засобу пізнання світу і самопізнання; формувати здатність сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати письмові тексти різних видів, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді.

Наскільки це завдання виконано в рамках реалізації Державного стандарту початкової освіти за порівняно невеликий проміжок часу?

За даними інтернетвидання «Це не 451° за Фаренгейтом, але є про що замислитися», навесні 2018 року Український центр оцінювання якості освіти (УЦОЯО) спільно з партнерами провели моніторингове дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів середньої освіти». Моніторинг вимірював сформовану у випускників початкової школи «читацьку компетентність» відповідно до визначених у Державному стандарті освіти вимог: «Здобувач освіти сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, медіа текстах».

Загальні результати вітчизняного моніторингу такі: впоралися із завданнями текстів 86% четвертокласників. Це означає, що їхні знання і вміння в цілому відповідають вимогам Державного стандарту освіти. Не виконали вимог стандарту 14% школярів. Це означає, що закінчивши навчання в початковій школі, вони не вміють навіть на мінімальному рівні шукати інформацію, аналізувати її, робити висновки й осмислювати тексти.

За даними моніторингового дослідження майже ніколи не читають з власного бажання близько 11% учасників тестування, ще 21% читає з власної ініціативи лише кілька разів на місяць. Тобто, майже третина учасників тестування не читає ніколи або рідко. Майже кожен п'ятий четвертокласник (10%) не згоден з тим (повністю або частково), що читати важливо, аби досягнути успіху в житті.

Інакше кажучи, проблема розвитку читацької компетентності випускників початкової школи залишається актуальною. І вона поступово переходить в основну школу.

Читання, як відомо, формує якості найбільш розвиненої і соціально цінної людини; читачі, на відміну від не читачів, здатні осмислювати проблеми категоріями, схоплювати ціле і виявляти суперечливі взаємозв'язки явищ; адекватніше оцінювати ситуацію і швидше знаходити правильне рішення; мають більший об'єм пам'яті і активну творчу уяву; краще володіють мовою (вона виразніша і багатша за своїм вокабуларом); точніше формулюють і вільніше пишуть; легше вступають в контакти і приємніші у спілкуванні; мають більшу потребу в незалежності і внутрішній свободі, більш критичні, самостійні в судженнях і поведінці.

На нашу думку, досвід роботи педагогічного колективу Павлиської школи щодо формування у школярів інтересу до читання є цінним для його застосування з метою формування читацької компетентності школярів в умовах реформи Нової української школи.

Василь Сухомлинський вважав книгу не просто джерелом знань, а невичерпним джерелом духовного багатства людини: «Я бачу виховне завдання виняткової важливості в тому, щоб читання стало найсильнішою, нездоланною духовною пристрастю кожної дитини, щоб в книзі людина на все життя знайшла привабливе спілкування з думкою, красою, величчю людського духу, невичерпним джерелом знань» (Сухомлинський, 1971, с. 164).

Як вчитель, наставник, В.Сухомлинський захопував своїх вихованців у рідне слово, писав для них оповідання, казки, притчі, які дістали високу оцінку в літературознавстві й педагогіці. Саме у читанні книг великий педагог вбачав головну умову розвитку розумових здібностей і становлення творчого розуму.

Загальновідомо, що самостійна, активна і творча робота з книгою є необхідною умовою самоосвітнього процесу, що дозволяє детальніше опрацювати, міцніше засвоїти і зафіксувати в пам'яті отримані знання, навички та уміння. Шкільний досвід спілкування дитини з книгою є настільки значущим, що визначає подальше її ставлення до читання в самостійному житті, професійній діяльності. Тому великий педагог закликав вчителя «навчити кожного вихованця мандрувати у світ книжок» (Сухомлинський, 1976, с. 497), зацікавити дитину книгою, сюжетом, автором, забезпечити процес презентації дитині соціально значущих цінностей, моральних якостей особистості і зразків поведінки через читання як соціалізаційного механізму.

Важливе виховне завдання педагог вбачав у тому, щоб кожен хлопчик, кожна дівчинка після закінчення початкової школи прагнули до єднання з книгою - «до роздумів і міркування. Усамітнення - не самотність. Це початок самовиховання думок, почуттів, переконань, поглядів. Воно можливе лише за умови, коли книга входить в життя маленької людини як духовна потреба» (Сухомлинський, 1974, с. 206).

Виховання любові і поваги до книги В.Сухомлинський називав одним з найголовніших і найвідповідальніших завдань школи. Тому у школі функціонували мовні та літературні гуртки, товариство шанувальників рідного слова, видавався літературний альманах «Веселка», була обладнана спеціальна Кімната Українського Слова.

Традиційними у Павлівській школі були свята рідного слова, які відзначалися двічі на рік, і свято книги – 31 серпня. На цих святах читали вірші не тільки школярі, а й вчителів, батьки, запрошені. Книга дарувалася кожному школяреві на спогад про перший день перебування в школі, на день народження, у день повноліття та отримання паспорта. У школі формувалося уміння читати книгу і писати літературні твори. Діяла чітка система реалізації творчих можливостей учнів, яка враховувала вікові і психологічні особливості дітей і включала такі види їх художньої творчості: створення казок (6-8 років), поетичних (8-9 років) і прозових (10-11 років) мініатюр, творчих творів на задану (12-14 років) і на оригінальну (15-16 років) тему.

Читання книг, на думку В.Сухомлинського, це не лише джерело знань для школяра, а й важливий засіб формування його особистості. Саме читання має стати потребою і звичкою кожного, адже читаючи, школяр пізнає себе, відкриває для себе новий світ. «Стан духовної приналежності, викликане радісним спілкуванням з книгою – це могутній важіль, за допомогою якого піднімаються брили знань» (Сухомлинський, 1971, с. 158). Аби інтерес до читання і книги посилювався, В.Сухомлинський наголошував на створенні кожним учнем власної бібліотеки. З метою оновлення змісту навчально-виховного процесу та розвитку інтересу до читання, формування культури читання В.Сухомлинський створив п'ятитомний рукописний посібник «Хрестоматія з етики для читання учням Павлівської середньої школи», який нині зберігається в Державному педагогічно-меморіальному музеї В.О.Сухомлинського у Павлівці.

Великий педагог підкреслював, що досягнути вищу інтелектуальну радість – спілкування з книгою – учень може лише тоді, коли його духовний наставник сам закоханий у читання. Більшість вчителів Павлівської школи були якраз такими пристрасними книголюбам, вони не тільки мали домашні бібліотеки, а й щиро відкривали доступ до них своїм вихованцям.

Знаючи індивідуальні особливості школяра, вони продумано і педагогічно обгрунтовано підбирали йому зі своєї бібліотеки саме ту книгу, яка на той момент була для нього найнеобхіднішою. Це могла бути і навчальна, і науково-популярна книга, яка стимулює у школярів інтерес до предмету, що викладається цим вчителем, і книги про сміливих і мужніх людей. Завдяки цьому в учнів поступово створювався необхідний інтелектуальний фонд, книги допомагали їм сформувати необхідні риси характеру, гартували їх моральний дух. Як правило, читання школярем книги завершувалося відвертим обговоренням її з учителем, що сприяло зближенню вчителя і учня.

Ідеї та досвід роботи В.Сухомлинського щодо розвитку в школярів інтересу до читання дозволяють нам виокремити такі його функції.

Інформаційна функція полягає в тому, що у процесі читання читач отримує певного роду інформацію. Проте книга не просто інформує читача. У текстах книг присутні оціночні висловлювання про явища, події, відображаються культурні стереотипи, які існують в суспільстві. Книги дозволяють сформувати у читача ціннісні структури більш високого рівня узагальнення, дають йому можливість більш свідомо, активно, цілеспрямовано, систематично освоїти культурні цінності і соціальні норми.

Комунікативна функція сприяє у формуванні соціальних граней особистості: читаючи, дитина отримує уявлення про ті чи інші соціальні явища життя, засвоює поняття, характерні для суспільних відносин, адже в книгах представлено різне бачення навколишнього світу різними людьми. Книга сприяє накопиченню, зберіганню, упорядкуванню та систематизації духовних цінностей, створених людством упродовж його історії.

Освітня функція читання передбачає передачу певних знань, навичок, умінь, розвиток логічного мислення і мовлення дитини, формування тезаурусу, інформаційної культури зростаючої особистості. Вона реалізується як за допомогою підручників, посібників, спеціалізованої літератури, орієнтованої на навчальний процес, так і через широке коло публікацій просвітницького та науково-популярного характеру. Сьогодні в освітній процес широко упродовжуються електронні книги та підручники. Уміння користуватися отриманими знаннями в навчальних і практичних цілях є одним з істотних результатів освіти, особливо за допомогою читання.

Виховна функція полягає в управлінні процесами формування особистості. Реалізація цієї функції забезпечує вироблення загальноприйнятих способів поведінки за допомогою прямої і непрямой оцінки вчинків, про які йдеться в творі. Читач співпереживає моральним вчинкам героїв твору чи історіям їхнього життя і перетворює набутий етико-естетичний читацький досвід на власний життєвий досвід, на свою активну життєву позицію. Ідеал, винесений з твору, стає ідеалом читача.

Пізнавальна функція реалізується через засвоєння дитиною змісту читання. Під час роботи з книгою дитина пізнає сутність її самої як явища культури, засобу отримання різноманітних вражень, розкриття таємниць, пошуку відповідей на численні питання. Вона проявляється у здатності збагачувати читача певними знаннями про світ, природу, людей. Крім того, у процесі читання здійснюється і самопізнання особистості, що поряд з самовихованням і самоосвітою є основними у формуванні світогляду читача.

Естетична функція читання полягає у формуванні в школярів почуття прекрасного, відчуття краси поетичного чи прозового твору, величі рідної мови.

Регулятивна функція полягає у виробленні школярем уміння планувати свій час і, відповідно, встигати раціонально використовувати свій вільний час для навчання і відпочинку.

Релаксаційна функція сприяє отриманню читачем емоційного задоволення, позитивного настрою.

Реалізація вищезазначених функцій сприяє формуванню уявлень, очікувань і стандартів духовного світу зростаючої особистості.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Читання є одним з найважливіших засобів отримання нових знань, нової інформації, емоційного задоволення. В нинішніх умовах розвитку інформаційного суспільства воно набуло нового змістового наповнення: змінився статус читання, його тривалість, характер, способи роботи з текстами, репертуар читання дітей, читацькі уподобання тощо. Василь Сухомлинський у читанні вбачав певну технологію інтелектуального саморозвитку школяра. Представлений у статті досвід роботи Павлівської школи щодо формування в школярів інтересу до читання не втратив своєї актуальності, є цінним і може набути нового розвитку в умовах упровадження освітньої реформи в сучасних закладах середньої освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні проблеми формування читацької компетентності зростаючої особистості засобами інтерактивних методів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Концепція державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року. [online]. Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-p>. : [Дата останнього звернення 20.08.2019р.]

Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [online]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-p>. : [Дата останнього звернення 20.08.2019р.]

Сухомлинський, В. (1977). *Вибрані твори* : в 5-ти т. Василь Олександрович Сухомлинський. Т. 5 : Статті. К. : Рад. шк. 639 с.

Державний стандарт початкової освіти [online]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p> : [Дата останнього звернення 20.08.2019]

Це не 451° за Фаренгейтом, але є про що замислитися [online]. Режим доступу: https://dt.ua/EDUCATION/ce-ne-451-za-farengeyтом-ale-ye-pro-scho-zamislitsiya-305711_.html: [Дата останнього звернення 12.08.2019]

Сухомлинський, В. (1971). *Рождение гражданина*. М. : Молодая гвардия. С.164

Сухомлинський, В. (1976). *Сто порад учителю*. Вибр. тв.: у 5-ти т. Т. 2. С. 419-562.

Сухомлинський, В. (1974). *Сердце отдаю детям*. Киев. С.206-208

Сухомлинський, В. (1971). *Рождение гражданина*. Москва : Молодая гвардия. С.164

Колосова, Е. (2011). *Практики детского чтения: результаты комплексного исследования*. – М.: РГДБ. 118 с. [on-line]. Режим доступа: <https://soc.rgdb.ru/katalog-materialov/225-praktiki-detskogo-chteniya-rezultaty-kompleksnogo-issledovaniya> : [Дата останнього звернення 22.08.2019]

REFERENCES

Kontseptsiiia derzhavnoi polityky shchodo rozvytku natsionalnoi vydavnychoi spravy ta populiarizatsii chytannia na period do 2020 roku [The Concept of Public Policy for the Development of National Publishing and the Promotion of Reading for the Period up to 2020] [online]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-r>. : [Data ostannoho zvernennia 20.08.2019r.] (in Ukrainian)

Stratehiia rozvytku bibliotечноi spravy na period do 2025 r. “Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy” [Library Development Strategy for 2025 “Qualitative Changes to Libraries to Ensure Sustainable Development of Ukraine”]. [online]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-r>. : [Data ostannoho zvernennia 20.08.2019 r.] (in Ukrainian)

Sukhomlynskyi, V. (1977). *Vybrani tvory : v 5-ty t.* [Selected Works : in 5 vol. Vasyly Olexandrovych Sukhomlynskyi. T. 5 : Statti. Kiev : Rad. shk. 639 s. (in Ukrainian)

Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State Standard of Primary Education]. [online]. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p>.: [Data ostannoho zvernennia 20.08.2019] (in Ukrainian)

Tse ne 451° za Farenheitom, ale ye pro scho zamyslytysia [It's not 451 ° Fahrenheit, but There is Something to Think about] [online]. Rezhym dostupu: https://dt.ua/EDUCATION/ce-ne-451-za-farengeyтом-ale-ye-pro-scho-zamislitsiya-305711_.html: [data ostannoho zvernennia 12.08.2019] (in Urrainian)

Sukhomlinskiy, V. (1971). *Rozhdeniye grazhdanina* [Birth of the Citizen]. Moskva : Molodaya gvardiya. S. 164 (in Russian)

Sukhomlynskyi, V. (1976). *Sto porad uchyteliu* [One Hundred Tips for Teacher]. *Vybr. tv.: u 5-ty t. T. 2. S. 419-562.* (in Ukrainian)

Sukhomlinsky, V. (1974). *Serdtsе otdayu detyam* [I Give My Heart to Children]. Kiev. S.206 (in Russian)

Kolosova, E. (2011). *Praktyky detskogo chteniya: rezultaty kompleksnogo issledovaniya* [Children’s Reading Practices: Results of a comprehensive study] М.: RHDB. 118 s. [online]. Rezhym dostupa: <https://soc.rgdb.ru/katalog-materialov/225-praktiki-detskogo-chteniya-rezultaty-kompleksnogo-issledovaniya> : [Data ostannoho zvernennia 22.08.2019] (in Russian)

DEVELOPMENT OF STUDENTS' INTEREST IN READING: UPDATING SUKHOMLYNSKYI' EXPERIENCE

Tetiana Tsipan

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of
Theory and Methodology of Education,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1356-2825

e-mail: 23ttss22@ukr.net

Abstract. The article deals with the problem of forming students' interest in reading. Attention is drawn to the reasons for the decline of students' interest in reading, which are primary related to the development of information and communicative technologies. Emphasis is made on the concepts "reading" and "reading competence", topic tasks for the development of reading competence in elementary school students in accordance with the State standard of primary education.

The results of the monitoring study of the quality of primary education "The state of formation of reading and mathematical competences of primary school graduates" by the Ukrainian Center for Assessment of Quality of Education (2018) are presented.

It has been found that reading contributes to the formation of the qualities of a developed and socially valuable person. The advantages of the reading personality are distinguished.

The experience of Pavlysh school, headed by V.Sukhomlynskyi, concerning the formation of students' interest in reading has been lighted. The following forms of work to develop students' interest in reading are distinguished, in particular: language literary classes, native word holiday, native language holiday, book holiday, reader's competitions, promotion of books for self-development, formation of personal libraries can be used in the context of solving the contemporary problem of education, related to the formation of student's reading competence in the context of the New Ukrainian School Concept.

The ideas and experience of V.Sukhomlynskyi's work on developing student's interest in reading allowed us to distinguish the following functions: informational, communicative, educational, cognitive, regulatory, relaxation, aesthetic.

Keywords: reading, reading competence, student's interest in reading, State standard of primary education, V.Sukhomlynskyi, the experience of Pavlysh school, functions of reading.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2019 р.

